

Sosyal Dışlanma “Ne”yi Dışlar?: Avrupa Üzerine Notlar

Nurcan ÖZKAPLAN*
Gamze Yücesan-ÖZDEMİR**
Ali Murat ÖZDEMİR***

Giriş

Avrupa’da sosyal politikanın geleneksel unsurları olarak adlandırabileceğimiz tüm alanlarda derin bir dönüşüm yaşanmaktadır. Geleneksel unsurlar olan müdahaleci sosyal refah devleti, ücretli istihdam, emeği koruyucu iş yasaları, asgari ücret ve kamusal sağlık ve eğitim tümüyle teori, siyaset ve gündem dışına atılmışlardır. Sosyal politika alanında egemen paradigma tüm kavramsallaştırmaları ile yerini “yeni” bir paradigmaya bırakmış görünmektedir. Avrupa’da sosyal politika alanında yeni paradigmanın unsurları ve bu alandaki tartışmalar oldukça çeşitlidir: Sosyal dışlanma, çalışma refahı devleti, adil/iyi iş için eşitlik ve yetkilendirme (equality and empowerment for decent work), sosyal diyalog, sosyal dayanışma ve yoksulluğu azaltma stratejileri, toplumsal cinsiyetin çalışma hayatında yaygınlaştırılması (mainstreaming gender), eşit fırsatlar politikası (equal opportunities policies) bunların başlıcalarıdır.

* Prof.Dr., İ.İ.B.F., Gazi Üniversitesi

** Doç.Dr., İletişim Fakültesi, Gazi Üniversitesi

*** Öğr.Gör.Dr., İ.İ.B.F., Hacettepe Üniversitesi

Çalışmamızda, bu paradigmatik dönüşümün eleştirel bir değerlendirmesini amaçlamaktayız. Anılan dönüşümün işaret ettiği bütünsel hikaye –sosyal bilimler açısından önemi tartışılmaz olsa da- neo-liberalizm hakkında söylenen çok yüksek soyutlama düzeyinde sistematize etme çabaları ile kısıtlı kalmayacaksa; kısmi sistematize etme çabalarının alan ve zamanı kısıtlayarak somuta doğru bir adım daha attığı orta kapsamlı teorilerin (middle range theories) yanı sıra söylem analizine dönük çabaları da içermelidir. Açıklanan nedenle bu yazı söylem analizi çerçevesinde, ekonomi politik ekseninde geliştirilen açıklama çabalarına, kabul gördüğü ölçüde, katkı yapmak maksadını gütmektedir. Bu süreçte, farklı yaklaşım ve anlamlandırmalara açık olan şu soruları tartışmaya açmayı planlıyoruz: Bu kavramsallaştırmalar ne kadar “yeni”dir? Sosyal olarak dışlananların teorik hesaplara katılması sürecinin getirdiği yeni kavramlar ve bu yeni kavramların karşısında gündemden düşen kavram setleri, bireysel haklar/özgürlükler bağlamında yeni bir entegrasyonun araçları mıdır? Bu çağrı birey ile, içlerinde burjuvazinin temsilinin işçi sınıfına göre ağır bir şekilde üstün olduğu Avrupa siyasal iktidarları arasında çoktan kırılmış olan toplumsal mutabakatın yeniden inşası için bir fırsat olarak yeniden mi okunmalıdır? Yoksa, yakın zamanda Fransa örneğinde olduğu gibi, başta kadınlar, göçmenler, işsizler ve yoksullar olmak üzere kapitalist ekonominin işleyişine aktif failer olarak katılmayanların potansiyel huzursuzluklarının isyana dönüşmesi tehlikesi karşısında alınan göstermelik tedbirler midir?

Çalışmamızın ilk bölümünde Avrupa Birliği (AB)¹ sosyal politikasında farklı paradigmaları tartışacağız. Kuruluşundan 1980'lere kadar olan dönemdeki sosyal politikayı “eski paradigma” ve 1980'lerden bugüne olan politikayı “yeni paradigma” adı altında inceleyeceğiz. İkinci bölümde ise, AB sosyal politikasında yeni paradigmanın bir eleştirisini sosyal dışlanma kavramının söylem analizi üzerinden gerçekleştirmeyi amaçlıyoruz. Bu söylem analizini ise AB sosyal politikasının yeni paradigmasını hazırlayan metinler üzerinden yürüteceğiz.

Avrupa Birliği Sosyal Politikasında Farklı Paradigmalar

Kuruluştan 1980'lere: Eski Paradigma

Avrupa'nın bütünleşme sürecinin başladığı 1950'li yıllarda, bütünleşme “ekonomik” bir temele dayanıyordu ve bu “ekonomik” temel, bütünleşme sürecinin ilk 30 yılına egemen oldu. Avrupa bütünleşmesi öncelikli olarak “iktisadi” programlarla yürütülürken, bütünleşme sürecinde yer alan ülkelerde bu dönemde ulusal refah

¹ AB'nin kurumsal yapısı çok sayıda antlaşmaya, politikaya ve organa dayalıdır ve bunlar 50 yılı aşkın süre içinde değişik adlarla ifade edilmiştir. Bu metinde, Avrupa Birliği (AB) adlandırmasını tüm süreçler için kullanmayı tercih ettik.

devleti uygulamaları vardı. Diğer bir deyişle, kapitalizmin “altın çağı”na denk gelen dönem ve bu dönemin krizinin Keynezyen politikalarla idare edildiği 1970-1980 arası dönemde, sosyal refah devleti uygulamaları ile dikkat çeken “Sosyal Avrupa”, AB politikalarının değil; tek tek üye ülkelerin ulusal sınırlar içinde yürüttüğü sosyal politikaların sonucudur (Erdoğan, 2005; Gülmez, 2003). Bütünleşme’nin yaklaşık ilk 30 yılında, başarılı bir ekonomik bütünleşmenin sosyal bütünleşmeyi de getireceği varsayımına dayanan iktisat politikaları, sosyal politikayı ayrı bir politika alanı olarak değil; ekonomik politikaların bir uzantısı olarak görmektedir (Çelik, 2004). 1970’li yıllarda toplanan Paris Zirvesi (1972) ve ardından hazırlanan Sosyal Eylem Planı (1974) sosyal politikanın ekonomik birlik ve para birliği ile aynı anlamı taşıdığını belirtse ve bağımsız bir Avrupa sosyal politikası oluşturma çabalarını içerse de, ilk 30 yıla egemen olan paradigmada önemli değişiklikler yaratamamıştır.

Kuruluşundan 1980’lere kadar süren dönemde Birliğin sosyal politika paradigmasının özellikleri şöyle özetlenebilir:

Bütünleşmenin ilk evresinde sosyal politika bir kenarda tutulmuş ve üye devletlerin iç meselesi olarak ele alınmıştır.

Politikalar üye ülkelerde ulusal düzeyde gerçekleşmiş, bu nedenle de her ülkenin kendi koşullarına göre farklı nitelikler almıştır.

Üye ülkelerde sosyal politikanın temel unsurları, sosyal güvenliğin kapsamının geniş ve cömert olması, ücret ve gelir dağılımının eşitlikçi olması, işçilerin örgütlü ve politik alanda etkin olması, kamu hizmetlerinin varlığı ve sosyal koruma kurumları olarak özetlenebilir.

Bu dönemin Avrupa’sının temel belirleyici özelliklerinden birisi emeğin anayasalaşması süreci ile açıklanabilir. Anayasalaşma kavramı, en dar içeriğiyle, emeğin haklarının anayasal bir meşruiyet içermesi halidir. Ancak daha geniş anlamı ile emeğin anayasalaşması kavramı emeğin kurucu rolünün hukuki düzenlemeye esas teşkil eden toplum tasavvur ve tahayyülü içerisine “apaçık”² bir gerçeklik olarak yerleşmesi durumudur (Hardt ve Negri, 1994:71). Emeğin anayasalaşması durumu kolektif haklar kavramının anayasal düzenlemeye girmesi ile mümkün olabilmıştır. Hak nosyonunun kolektif/sosyal içerik kazanması durumu ise sınıflar adına hareket eden kolektivitelerin bir parçasını oluşturmak iddiasını taşıyan sùjelerin taleplerinin toplum adına serbest piyasa düzenine ve ücret sistemine müdahale edebildiği noktada başlar.

² Apaçık olma halinin geniş bir tanımı için bkz. Althusser (2003).

1980'lerden bugüne: Yeni Paradigma

Kapitalist dünya sisteminin kendisini ekonomik, siyasal ve ideolojik olarak yeniden tanımladığı 1980'li yıllarda, Keynezyen iktisat politikaları ve ona dayalı sosyal uzlaşma etkisini kaybetmeye başladı. Ulusal sınırlar içinde tanımlanan, merkezine ücretlileri koyan ve politika üretiminde devleti sorumlu kılan eski sosyal politika paradigması da bu dönüşümden etkilendi. Eski paradigmayı oluşturan temel özellikler sarsılmaya ve tekrar tanımlanmaya başlandı. Bu yeni paradigmanın oluşmasını sağlayan temel metinler şunlardır:³

1987'de yürürlüğe giren Tek Avrupa Senedi (TAS), Birliğin sosyal politikasında önemli değişikliklere neden olmuştur. TAS ile başlayan süreç, ulusal-üstü, ulusal ve ulusal-altı yetkili kurumların katılımıyla oluşan yeni bir politika oluşturma ve karar alma sürecinin; çok düzeyli yönetişimin (multi-level governance) başlangıcı olmuştur (Çelik, 2004). İkinci adım olarak, ILO sözleşmeleri ve Avrupa Sosyal Şartından (1961) esinlenerek hazırlanan Avrupa Topluluğu Sosyal Şartı 1989'da kabul edilmiştir.

1992 Maastricht Antlaşmasına ek protokol olarak Sosyal Politika Antlaşması 11 ülke (İngiltere hariç) tarafından imzalanarak eklenmiştir. Sosyal Politika Antlaşması, Birliği ve üye devletleri; istihdam, yaşama ve çalışma koşullarının düzeltilmesi, sosyal koruma, sosyal diyalog, vasıflı işgücü ve sosyal dışlanma ile mücadele etmekte yükümlü kılıyordu. 1997 Amsterdam Antlaşması ile sosyal politika alanında sağlanan atılan en önemli adım, sosyal politikaya ilişkin protokol ve Sosyal Politika Antlaşmasının AB Antlaşmasına dahil edilmesidir.

1999 Lizbon Zirvesinde formüle edilen ve 2000'de Lizbon Stratejisi olarak kabul edilen sosyal politika gündeminin öncelikleri, daha çok ve iyi işler yaratarak Avrupa'nın tam istihdam potansiyelini hayata geçirmek ve bilgi ekonomisine geçiş yapmak olarak ifade ediliyordu. Belge, Birliğin inisiyatiflerini sosyal korumanın geliştirilmesi ve modernleştirilmesi, cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesi, temel hakların sağlanması ve ayrımcılıkla mücadele etrafında yoğunlaştırması sözünü veriyordu. Aralık 2000'de Nice'de kabul edilen Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı (The Charter of Fundamental Rights of European Union) bu hedefleri daha da detaylandırıyordu.

Komisyon tarafından hazırlanan Yeşil Kitaplar⁴ incelendiğinde sosyal politika konularının çok gündemde olmadığını söylemek mümkündür. 1990'larda yayınlanan

³ Avrupa Birliği yeni paradigmasını oluşturan metinlerin detaylı bir incelemesi için bkz. Gülmez (2003) ve Çelik (2004). Ayrıca yeni paradigmayı oluşturan kavramlarının detaylı bir tartışması için bkz. Koray (2002).

⁴ Yeşil Kitaplar, belli bir politika konusunda tartışma açmak için Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanmış tartışma metinleridir.

Yeşil Kitaplar arasında yalnızca 1993'te Avrupa Sosyal Politika başlığını taşıyan bir Yeşil Kitap⁵ bulunmaktadır. 2000'li yıllarda yayınlanan Yeşil Kitaplara baktığımızda ise 2004'de Genişleyen AB'de Eşitlik ve Ayrımcılığa Karşı Olma⁶ adlı bir metin ve 2005'de ise Demografik Değişimle Karşı Karşıya Gelmek: Kuşaklararası Yeni Dayanışma⁷ ve Ekonomik Göçün Yönetimine AB Yaklaşımı⁸ adlı iki metin bulunmaktadır. Komisyon tarafından hazırlanan Beyaz Kitaplar⁹ incelendiğinde ise 1994'de hazırlanan Avrupa Sosyal Politikası¹⁰ adlı bir metin bulunmaktadır. Bu metin önemli bir çok sosyal konuyu kapsamaktadır: İstihdamın artırılması, işgücü vasfının artırılması, Avrupa emek piyasasının kurulması, erkek ve kadına eşit fırsatların tanınması, yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele, sendika, işveren örgütleri ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği, uluslararası işbirliği ve Avrupa Hukukunun düzenlenmesi.

Komisyon 2000 yılında Avrupa Sosyal Politika Gündemi¹¹ adlı altında 2000-2005 yıllarını kapsayan 5 yıllık bir eylem programı hazırlamıştır. Programda, daha fazla ve daha nitelikli istihdam ile daha geniş çaplı sosyal bütünleşme eşliğinde, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlamak, rekabet gücü yüksek ve bilgi temeline dayanan dinamik bir ekonomi haline gelmek ana amaç olarak belirlenmiştir. 2005 yılında ise Komisyon, Avrupa Sosyal Politika Gündeminin ikinci aşamasını 2005-2010 yılları için hazırlamıştır. 2005-2010 Avrupa Sosyal Politika Gündemi¹²'nin mottosu: "Global ekonomi içinde Sosyal Avrupa: Herkes için iş ve fırsatlar"dır. Gündemde Lizbon stratejisi ve sürdürülebilir kalkınma stratejisi ile uyumlu iki uzun dönemli strateji belirlenmiştir: 1. Vatandaşların güveninin güçlendirilmesi, 2. Tam istihdamın sağlanması ve herkese eşit fırsat ve sosyal bütünleşme ile daha uyumlu bir toplum yaratılması.

Tüm bu metinlere dayanarak Avrupa Birliği içinde şekillenen sosyal politikaya dair yeni paradigmanın özellikleri şöyle sıralanabilir:

Avrupa Birliğinde sosyal politika büyük ölçüde ulusal devletlerin yetkisinde olan bir alan olmakla birlikte, AB organlarının bu alandaki yetkileri giderek artmaktadır.

⁵ <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/cha/c10111.htm> (13. 11.2005)

⁶ http://europa.eu.int/eur-lex/lex/LexUriServ/site/en/com/2004/com2004_0379en01.pdf (13. 11.2005)

⁷ http://europa.eu.int/eur-lex/lex/LexUriServ/site/en/com/2005/com2005_0094en01.pdf (13. 11.2005)

⁸ http://europa.eu.int/eur-lex/lex/LexUriServ/site/en/com/2004/com2004_0811en01.pdf (13. 11.2005)

⁹ Beyaz Kitaplar, belirli bir konuda Komisyonun politikasını belirleyen resmi öneriler içeren metinlerdir.

¹⁰ <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/cha/c10112.htm> (13. 11.2005)

¹¹ http://europa.eu.int/comm/employment_social/social_policy_agenda/com379_en.pdf (13. 11.2005)

¹² http://europa.eu.int/comm/employment_social/social_policy_agenda/spa_en.pdf (13. 11.2005)

Bu durum, kapitalist devletin emeği verili sınırlar içerisinde kontrol etmek olarak özetlenebilecek işlevi ile gitgide ters düşmektedir.

Sosyal politika alanında, ulusal-üstü, ulusal ve ulusal-altı yetkili kurumların katılımıyla oluşan yeni bir politika oluşturma ve karar alma süreci çok düzeyli yönetim (multi-level governance) bağlamında hedeflenmektedir.

1980'lerden bugüne artan sosyal sorunlar, Avrupa Birliği içinde varolan farklı siyasi çizgiler arasındaki gerilimi arttırmaktadır. Yeni oluşan paradigma, bu gerilimin izlerini taşımaktadır.

Yeni paradigma kendi kavramlarını üretmekte ve onların etrafında şekillenmektedir. Geçmişin kavramları olan; “kamu hizmetleri”, “sosyal güvenlik”, “yoksulluk”, “sınıf”, yerini “genel çıkar hizmetleri”, “sosyal dışlanma”, “yeni yoksulluk”, “sosyal diyalog”, “sosyal koruma” “toplumsal farklılaşma (social differentiation)” gibi kavramlara bırakmaktadır.

AB Sosyal Politikasında Yeni Paradigmanın bir Eleştirisi: Sosyal Dışlanma Kavramının Söylem Analizi

AB sosyal politikasında yeni paradigmanın eleştirel bir analizi için sosyal dışlanma kavramı önemli bir araç olarak gözükmektedir. 1980'ler sonrası artan göç, yüksek işsizlik oranları, iktisadi durgunluk ve neo-liberalizmin devleti geri plana itmesi sosyal sorunların ivmesini arttırmış ve sosyal dışlanmayı popüler bir kavram haline getirmiştir. Sosyal dışlanma tanıtık “yoksulluk” kavramının yeniden adlandırılması gibidir; ancak yoksulluğu da kapsayan daha geniş, daha katmanlı ve karmaşık (girift) bir kavramdır. Kavramın ortak bir tanımını bulmak güç olsa da, tartışmanın yürütüldüğü ana eksenler doğrultusunda sosyal dışlanmış birey a) toplumda coğrafi olarak yerleşik, b) bulunduğu toplumda yurttaşların normal faaliyetlerine katılmayan c) katılmak istese bile, işgücü piyasasında “satılabilir” nitelikte emek arz edememek, böyle bir birikimi edinebilecek kanallardan mahrum olmak gibi, kendi denetimi dışında olan faktörler tarafından engellenmiş olarak tanımlanabilir (Burchardt vd.,2002: 229).

AB sosyal politikasında yeni paradigmanın eleştirel analizi için sosyal dışlanma kavramını tercih etme nedenlerimizi şöyle özetleyebiliriz: İlk olarak, sosyal dışlanma, sosyal politika yeni paradigmasının, zaman zaman eski paradigmanın bazı unsurlarını da devreye sokacak kadar temel kavramı haline gelmiştir. İkinci neden, sosyal dışlanma, ekonomik, siyasal ve kültürel uzantılarıyla sosyal politikanın tartışıldığı tüm alanları kapsamaktadır. Üçüncü olarak, akademide sosyal politika merkezlerinde sosyal dışlanma anabilim dallarının ve sosyal dışlanma merkezlerinin kurulması,

yeni paradigmanın akademik üretimde kurumsallaşmasının bir yansımasıdır. Dördüncü olarak, sosyal dışlanma yeni paradigmadaki tüm kavramlar arası geçişleri yansıtabilecek nitelikte bir analiz alanı sağlamaktadır. Sosyal dışlanma, yoksulluk, adil iş, beşeri sermaye, yönetim, sosyal diyalog, tam istihdam, sürdürülebilir kalkınma, sınıfaltı, sosyal sorumluluk, güven, sosyal koruma gibi kavramlarla birlikte tartışılmaktadır. Tüm bu kavramların eridiği pota olarak sosyal dışlanma tanımlanabilir.

Sosyal dışlanma kavramının bu çalışmada AB sosyal politikasının yeni paradigmasının eleştirisi için temel alınmasında son ve belki de en önemli neden ise bu kavramın piyasaya çıkamayacak durumdaki kimselerin durumunun düzenlenmesinde, bu kesimlerden kaynaklanan sorunların keşfinde, önemli açılımlar içermektedir. Bu durumda, eskiden, kolektif işçinin bir parçası olarak sosyal güvenlik hakkına sahip edilen “eski hak” sahiplerinin kontrolden çıkmaları ihtimaline karşı “hak” sahibi olmayanlar tarafından (“iyicil” sivil toplum kuruluşları vs.) geliştirilen politikalar alanı vardır. Bu alanı iş hukukundan ziyade ceza hukuku düzenler. Bu kapsamda “sosyal olarak dışlanmış olan” öncelikle bir araştırma konusudur. Piyasa ilişkisi içerisinde emekleri meta haline dönüştürülemeyen kimseler bu başlık altına toplanır. Artık bunlar yedek işçi ordusunun bir parçası, kolektif işçinin bir kesimi değildirler. Varlıklarını toplumsal üretim ilişkilerinin eşitsiz doğasına değil, kendi kişiliklerinin kötü yanlarına ya da kötü yazgılarına borçludurlar. Bırakınız kolektif işçinin bir parçası olarak hak sahibi olmayı, kanunla ve kanun hükmünde kararnamelerle temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunulabilen bir toplumda insan olmaktan kaynaklanan ihlal edilemez hakları bile yoktur. Kolektif işçinin bir parçası olmaktan çıktıkları ölçüde devlet içerisinde zayıf da olsa bir temsilcileri söz konusu olamaz. Varlıklarını ancak, sermayenin ve bir karşı kuvvetin yokluğunda, sermayenin devlet içerisindeki temsilini sağlayan politika uygulayıcılarının insiyatifi ile geliştirilebilen kolektif kimlikler aracılığı ile, başka bir deyişle, gerçek dertlerini ifade etmeye yaramayacak bir dil üzerinden dışa vurabilirler. “Dışlanmış” araştırma konusu olmaktan çıktığı ölçüde de bir müdahale nesnesidir. “Bu kadar da olmaz” dedirtmemek için, “yüksek” entelektüel katkılarla oluşturulan güvenlik ağları projeleri üzerinden sosyal olarak tanınır. En kötüsü de “dışlanmışın” artık birilerinin vergileri üzerinden geçinen bir işe yaramaz haline dönüşmesidir. Bu dönüşüm sürecinin öteki yüzünde ise, potansiyel suçlu olarak yoksul bulunur. Sosyal güvenlik ağlarından dışlanan, piyasada geçerli değerlerin üretimine katılamayacak kadar vasıfsız olan insan kitlelerinin çıkmazları, fakir de olsa sığınacak bir çatısı olan kitlelere, kaos durumunun felaketini anlatmak için kullanılacaktır. Dışlanmış, yeni gömleği içerisinde, emeğin birleşmesinin önünde yeni bir engel, baskın değerlerin taşınmasında, toplumsal nefretin üretilmesinde yeni bir basamaktır. Dışlanmış, emek pazarına baskı yapamayacak duruma geldiği ölçüde, siyasi dominasyon çabasının aleti olarak, toplumsal yeniden üretime, yeniden katılacaktır, ama bir araç olarak.

Üç Yaklaşım Açısından Sosyal Dışlanma

Sosyal dışlanmanın içerdiği kültürel, siyasi, iktisadi ve sosyal karmaşıklık, kavramı, farklı siyasi yaklaşımlar tarafından farklı okumalara açık hale getirmiştir. Kavrama farklı yaklaşımları üç başlık altında irdeleyebiliriz (bkz. Tablo 1): Dayanışmacı yaklaşım, liberal yaklaşım ve sosyal demokrat yaklaşım.¹³

Dayanışmacı yaklaşım, sosyal dışlanmayı bireyin toplumla olan tüm kültürel, ahlaki ve sosyal bağlarının kopması olarak görür. Sosyal düzen, tümüyle dışsal, ahlaki ve normatif olarak tanımlanmaktadır. Sosyal dışlanmışlar, toplumda marjinalleşmiş, asosyalleşmiş ve dolayısıyla sosyal düzenin dışına çıkmış olanlardır. Sosyal dışlanmışlar, Durkheimci anlamda “anomi” durumunun göstergesini oluştururlar. Durkheimci bir anlamda dayanışma ile “anomi” içinde olan bireylerin topluma kazandırılması gerekmektedir. Dolayısıyla, dayanışmacı yaklaşım, toplumsal “norm”lardan uzaklaşmışların, ulusal dayanışma, kolektif bilinç ve genel çıkar motifi ile kurumlar aracılığıyla tekrar topluma kazandırılması olarak ortaya çıkmaktadır (Munck, 2004). Dayanışmacı düşünce, Fransız Cumhuriyetçiliğinden etkilenmektedir. Cumhuriyetçiliğin “dayanışma”, “toplumsal bağlar” ve “toplumsal sözleşme” gibi kavramlarını, toplulukçu (communitarian) bir perspektif içerisinden, benimsemektedir (Silver, 1994). Dayanışmacı yaklaşımın içerdiği formal dayanışma, formal hukuk kuralları yardımıyla, rasyonel bürokratik süreçler içinde ve insanlara eşit yurttaşlık hak ve sorumlulukları temelinde düzenlenmiş, devlet müdahalesinin söz konusu olduğu, kurumsallaşmış bir dayanışmadır (Sapancalı, 2005).

Liberal yaklaşım, sosyal dışlanmanın temel aktörleri olarak bireyi ve piyasayı görür. Sosyal dışlanmışlar vasıfsızdır ve bu nedenle korumasızdır ve savunmasız bir görünüm arz ederler. Hukuki eşitlik, sözleşmeye taraf olma ve sözleşmeden kaynaklanan sorunları yargı merciinde hallederken herkese eşit güçler vermektedir. Sosyal dışlanmışlar anılan bu eşit olma durumu içerisinde “kaynaklarını” rasyonel olarak kullanma iktidarına sahip olmayanlardır. Liberal yaklaşım bireylerin sosyal ilişkilerinde farklı kişisel değerleri ve psikolojik güdülerini varsaymaktadır. Bu bağlamda, uzmanlaşma sadece piyasada ilişkiye giren bireyler arasında değil; toplumsal düzlemde bölüşüm ilişkilerine giren “takımlar” arasında da ortaya çıkar. Dolayısıyla, uzmanlaşmış sosyal yapılar birbirinden ayrı, rekabet eden, işbirliği yapma potansiyelleri açısından eşit olması gerekmeyen yapılar olarak birbirleriyle karşılıklı bağımlılık ve mübadele ilişkileri içinde tanımlanır. Piyasa rekabeti ayrımcı pratikleri geçersiz hale getirdiği oranda, piyasa başarısızlığı, bireylerin grup aidiyetlerine ilişkin yanlış seçimlerinden kaynaklanmaktadır (Silver, 1994: 558).

¹³ Bu yaklaşımlar Silver (1994)'in çalışması temel alınarak tanımlanmıştır. Silver (1994)'in analizinde dayanışmacı, uzmanlaşmacı ve tekelci paradigmlar, ancak bizim çalışmamızda dayanışmacı, liberal ve sosyal demokrat yaklaşımlar adı altında yeniden irdelenmiştir.

Sosyal demokrat yaklaşım ile, sosyal dışlanma aktif ve sınıf temsili üzerinden kolektif haklar (1990 sonrası dönemde kolektif hak vurgusu gözle görülür bir biçimde azalmıştır) ve vatandaşlık hakları için mücadele edilen demokratik bir içerik almaktadır (Levitas, 1998; Silver, 1994; Munck, 2004). Sosyal dışlanma, maddi kaynakların yokluğuna dayalı yoksulluk tanımlamasını genişletmiştir ve toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasi yoksunluğu da kapsar hale gelmiştir. Dolayısıyla, dışlanma ile mücadele, toplumsal, ekonomik ve kültürel hakların kazanıldığı aktif bir yurttaşlık için mücadele olarak tanımlanabilir. Sosyal dışlanma, bireysel seçimlerin ya da toplumun ahenksiz işleyişinin değil; post-endüstriyel kapitalizmin işleyişinin yapısal bir sonucudur. Küreselleşme ile toplumun büyük bir bölümü istihdamdan, sağlıktan, eğitimden, siyasetin ve hayatın kendisinden dışlanmıştır. Dolayısıyla, sosyal dışlanmaya karşı mücadele yurttaşlık hakları için mücadele olarak ele alınmaktadır.

Tablo 1. Üç Yaklaşım İçerisinden Sosyal Dışlanma

	Dayanışmacı	Liberal	Sosyal Demokrat
Bütünleşme Anlayışı	Grup Dayanışması Kültürel Sınırlar	Uzmanlaşma Ayrı Alanlar Karşılıklı Bağımlılık	Tekel Sosyal Kapanma
Bütünleşme Kaynağı	Ahlaki Bütünleşme	Mübadele	Yurttaşlık Hakları
İdeoloji	Cumhuriyetçilik	Liberalizm	Sosyal Demokrasi
Söylem	Dışlanma	Ayrımcılık Sınıfaltı	Yoksulluk Eşitsizlik
Önemli Düşünürler	Rousseau Durkheim	Locke, Madison Faydacılar	Marx, Weber, Marshall
Yeni Ekonomi Politik Modeli	Esnek uzmanlaşma	Beşeri Sermaye	Emek Piyasası Katmanlaşması

Kaynak: Silver (1994: 540)'in çalışması temel alınarak hazırlanmıştır.

AB'de Sosyal Dışlanma

Sosyal dışlanma kavramı, 1980'li yılların sonlarında AB literatürüne girmiştir. Fransız kökenli bu kavram Fransız Komisyon Başkanı Jacques Delors tarafından

AB gündemine taşınmıştır. 1990 yılında Avrupa Topluluğu Komisyonu tarafından “Sosyal Dışlanmayla Mücadelede Ulusal Politikalar Gözlemevi” kurulmuştur. AB gündemine gelişi 1997 Amsterdam Antlaşması ile olmuştur.

1997 Amsterdam Antlaşmasının sosyal politika konularını önceleyen tartışmaları, 1994 yılında basılan Avrupa Sosyal Politikası isimli belgede bulmak mümkündür. Bu belgede en öncelikli konulardan biri sosyal dışlanma ile mücadele etmek olarak görülmektedir. Bu mücadele için araçlar çok geniş bir yelpazede tanımlanmaktadır: Açık iş sayısını arttırmak, dünya standartlarında işgücü yaratmak, emek standartlarını desteklemek, Avrupa işgücü piyasasını oluşturmak, kadınlar ve erkekler için eşit fırsatlar yaratmak, uluslararası dayanışmayı güçlendirmek, sosyal politika ve sosyal koruma geliştirmek, kamu sağlığı alanına müdahale etmek ve değişim için sosyal diyalog. Bu araçlar incelendiğinde, sosyal dışlanmaya yönelik iki yaklaşımın (liberal ve dayanışmacı) değişik tonlarını saptamak mümkündür.

Ayrıca, 1997 Amsterdam Antlaşmasında tanımlanan ilkeler çerçevesinde 2000 Lizbon Strateji olarak Avrupa İstihdam Stratejisi tanımlanmıştır. Bu stratejide ilk kez istihdama yönelik rakamsal hedefler konmuştur. İstihdam stratejisi 4 ayak üzerinden tanımlanmıştır: a. İstihdam edilebilirlik b. Girişimcilik c. Uyum sağlama d. Eşit Fırsatlar. Lizbon Stratejisinde istihdam hedefi, artan rekabetin zorladığı piyasa ihtiyaçları doğrultusunda yeniden tanımlanan bilgi ekonomisi, beşeri sermaye tartışmaları ile birlikte yürütülmüştür. Ayrıca, Lizbon stratejisinde sosyal dışlanma ile mücadelede açık işbirliği yöntemi önerilmektedir. Lizbon Stratejisi takiben hazırlanan 2000-2005 Sosyal Politika Gündemi’nde benzer vurguları izlemek mümkündür. Dolayısıyla, 2000’li yıllardaki sosyal politika gündemini incelediğimizde bu gündemi önceleyen raporlara nazaran tüm faaliyetlerin tamamen piyasaya odaklandığını, kişisel seçimlerin ön plana çıktığını, bilgi ekonomisinin gerektirdiği her şeyin ve dolayısıyla beşeri sermaye donanımını arttırmanın en öncelikli konular haline geldiğini görüyoruz. Bununla bağlantılı olarak, beşeri sermaye donanımı arttırılmayan kitlelerin durumuna ilişkin olarak derin bir sessizliğin varlığını saptamak mümkündür. Bu kitlelerin sessiz kalmasını sağlamak da ulusal devletin, küreselleşme karşısında erozyona uğramayan yetkilerinin kullanıcılarına düşmektedir. Anılan politika setlerinin kaçınılmaz bir sonucu olarak, bu politikaların normatif ifadeleri içerisinde dayanışmacı paradigmanın izleri olarak kurgulanabilecek “sosyal” sıfatlı kavramların gerilediğini görüyoruz.

2005 ve sonrasına yönelik AB sosyal politikasına baktığımızda bazı kavramsal kaymalar olduğunu görüyoruz. Bu kaymaları iki metin bağlamında inceleyebiliriz: 2005’de 2005-2010 için 5 yıllık eylem planı olarak hazırlanan Sosyal Politika Gündemi ve Avrupa Birliği’nin İstihdam, Sosyal Hizmetler ve Eşit Fırsatlar biriminin gündemi¹⁴.

¹⁴ http://europa.eu.int/comm/employment_social/index_en.html

2005-2010 yıllarına yönelik 5 yıllık eylem planı olarak 2005 yılında hazırlanan Sosyal Politika Gündeminde iki uzun dönemli strateji belirlenmiştir: 1. Yurttaşların güveninin güçlendirilmesi, 2. Tam istihdamın sağlanması ve herkese eşit fırsat ve sosyal bütünleşme ile daha uyumlu bir toplum yaratılması. Anılan iki strateji, ikibinli yılların baskın piyasacı vurgusuyla karşılaştırıldığı noktada önemli bir değişimi içermektedirler.

Güven, irdelenmesi gereken bir kavram olarak metinlerde yer almaktadır. Güven Durkheimci sosyolojinin toplum tahayyülünde yer alan ahlaki ve normatif değerlere gönderme içermektedir. Dolayısıyla, Durkheimci anlamda dayanışma kavramının izlerini taşımaktadır. Güvenin yaygınlaştığı bir toplumda, bireyler hukuksal sisteme güvenebilmekte, ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve psikolojik olarak kendilerini güvende hissedebilmektedirler (Sapanca, 2005: 38). Bu güven, formal dayanışma anlayışının sonucudur. Bireylerin toplumun kurumlarını ve kurumsal yapısına duyduğu inançla oluşan anonim bir güven söz konusudur. 2005-2010 yıllarına yönelik 5 yıllık eylem planı olarak 2005 yılında hazırlanan Sosyal Politika Gündeminde güvenin tahsis edilmesi ve daha uyumlu bir toplum öncelikli stratejiler olarak tanımlanmıştır. Global süreçte artan rekabet, teknolojik yenilikler, nüfusun yaşlanması (Ageing Europe) gibi değişikliklere uyum göstermek için toplumda güvenin tahsis edilmesine vurgu yapılmaktadır. Yaşlıların istihdamında azalma, işsizlik, yoksulluk, eşitsizlik ve ayrımcılık mücadele edilmesi gereken öncelikli alanlar olarak saptanmıştır. Araçlar olarak ise sosyal diyalog, açık işbirliği yöntemi ve finansal araçlar (Avrupa Sosyal Fonu (ESF)) önerilmektedir. Güvenin tahsis edilmesi yolunda başarı için ise üç esas belirlenmiştir: kuşaklar arası bir yaklaşım, sosyal taraflar ve sivil toplum ile değişim için ortaklık ve yönetişim (Avrupa sosyal modelinin dış diyaloga açılması ve önlemlerin karşılıklı, bölgesel ve ulusüstü düzeylerde alınması).

Bu bağlamda, daha uyumlu ve bütünleşmiş toplum (inclusive society) önerisinin metinlerde yer almaya başladığını görüyoruz. Bu kavram Sosyal Politika Gündemi'nde olduğu gibi kuşaklar arası "yeni dayanışma" kavramı ile yeniden kurgulanıyor. Dolayısıyla, 2005 ve sonrasındaki temel sosyal konuların başında ilk olarak Avrupa Birliği'nin genişleme sürecinin yarattığı demografik ve sosyal etkilerin izlerini görüyoruz. İkinci ve daha belirgin olarak, göç olgusuyla baş etme yolu "yeni dayanışma" kavramı önerilmektedir. "Yeni dayanışma" sosyal dışlanma üzerinden kendini tanımlamakta ve dolayısıyla sosyal içermeye gönderme yapmaktadır. Bu bağlamda bireysel seçim, sosyal adalet ve dayanışma kavramları ile yakın etkileşim içinde sosyal dışlanma kavramını incelemek anlamlı olabilir. Alanda yapılan tartışmaların (Burchardt vd., 1999) gösterdiği gibi, sosyal dışlanma çok tanıdık "yoksulluk" kavramının yeniden adlandırılması gibidir; ancak yoksulluğu da kapsayan daha geniş, daha çok katmanlı ve karmaşık (girift) bir kavramdır. Sosyal

katmanlaşmayla (sınıf değil) sosyal dışlanmanın yakın ilişkisi kabul edilmektedir; bu bağlamda sosyal dışlanma mutlaka azınlıkta kalanların yaşadığı bir pratik olarak algılanmamaktadır (G.Afrika ırkçılığı). Bir diğeri de, sosyal dışlananların mutlaka yoksul olması gerekmediği, iktisaden birbirinden çok da farklı olmayan gruplar arasında da sosyal dışlanmanın görülebileceği argümanıdır. Ayrıca, dini tarikatların oluşumu ya da bazı gençlerin suç çetelerine katılımı gibi örnekler üzerinden “gönüllü seçim” ya da “gönüllü sosyal dışlanma”dan da bahsedilmektedir. Ancak gönüllü sosyal dışlanmaya hep kuşkuyla yaklaşılmaktadır; sonuçta bir bireyin ya da bir grubun kendini gönüllü olarak toplumdan izole etmesinin arkasında karşı karşıya kaldığı düşmanlık ve ayrımcılık pratiklerinin etkisi tartışılmaktadır. Bu durumda, toplumsal hayata katılmama kararı gönüllü olsa bile, bu eylemin gerçekleştiği bağlamın kişi veya grubun kendi istekleri dışında dışlandıkları bir süreç olarak ele alınması gerektiği tartışılmaktadır. Tartışmaların yoğunlaştığı bir diğer bağlam da, sosyal dışlanmanın neden “kötü” olduğu üzerinedir. Dışlananlar için mi kötüdür yoksa toplumsal istikrara bir tehdit olduğu için mi “kötü”dür sosyal dışlanma? Bu konu büyük ölçüde sosyal dışlanma tanımının içerdiği, polarizasyon, eşitsizlik ve toplumsal farklılaşma kavramlarının içeriği üzerinde odaklaşmaktadır ve bu bağlamda sosyal dışlanmanın neden “kötü” olduğunu açıklamak için sosyal adalete uygun olmadığı ve sosyal dayanışmayı zayıflattığı vurguları önem kazanmaktadır. Sosyal dayanışma ortak tecrübelerin ve ortak kurumsal ilişkilerin yarattığı ortak bir hafıza olarak tanımlanmaktadır; dolayısıyla sosyal dışlanmanın yarattığı izolasyonun dayanışmayı zedelediği kabul edilmektedir. Ancak buradaki sosyal adalet ve dayanışma kavramlarının Dayanışmacı yaklaşımın savunduğu Cumhuriyetçi ideolojiden çok uzak, vatandaşlık ve temel insan hakları ekseninde yeniden yorumlanmış bir içeriğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Sosyal dışlanma fakirlik ve eşitsizlikten farklı bir kavramsallaştırma olarak kurgulanıyor çünkü fakirlik ve eşitsizlikle aralarında dolaylı bir ilişki olduğu varsayılıyor. Ortak kurumların paylaşılması vasıtasıyla toplumun ortak belleği tecrübesiyle ortaya çıkan bir tür “hastalık” ya da “sapma” olarak ele alındığından bu “yeni dayanışma” kavramının liberal ideolojinin argümanlarıyla çakıştığı vurgulanabilir. Sonuçta, mal ve hizmetlerin çok büyük bir kısmının piyasa tarafından tedarik edildiği ve temel kamu hizmetlerinin büyük bir kısmının da özel olarak satın alınabilir olduğu günümüz kapitalist toplumlarında, eşitsizlikle sosyal dışlanma arasında yakın ilişki olduğu kuşku götürmemektedir.

2005 sonrası için hazırlanan metinlerde sosyal dışlanma ile ilgili karşımıza çıkan bir diğer kavram da sürdürülebilir kalkınmadır. Sürdürülebilir kalkınma, kalkınma çalışmalarında son yıllarda başat bir kavramdır ve Amsterdam Antlaşması (1997) ile Avrupa Birliği’nin hedeflerine eklenmiştir. Sürdürülebilir kalkınma, insan ile doğa arasında doğal kaynaklarının ve çevrenin korunarak, bugünün ve geleceğin yaşamını ve kalkınmasını programlama anlamını taşımaktadır (Brandon ve Lombardi, 2005).

Büyümenin ekonomik, sosyal, çevresel açılardan sürdürülebilir kılınması için uyumlaştırılması sürecidir. Sürdürülebilir kalkınma sosyal, ekolojik, ekonomik, mekansal ve kültürel boyutları olan bir kavramdır. Sürdürülebilir kalkınma, bir kalkınma projesi olarak bu projeyi gerçekleştirirken ilke olarak kabul ettiği toplum katılımı, kalkınmada eşitlik ve adillik ve insan kaynaklarının geliştirmesi ile sosyal dışlanma ile mücadelede önemli bir kavram haline gelmiştir. Merkez ülkelerin çevre ülkelere kalkınma stratejisi diye önerdiği kavramı kendi bünyesi için de önermesi ilginçtir.

Sosyal dışlanmanın yer aldığı tüm kavramsal tartışmalarda ve sosyal dışlanma ile mücadelenin tanımlandığı tüm alanlarda en önemli araç olarak yönetişimin adlandırıldığını görüyoruz. Yönetişim bağımsız sosyal ilişkilerin koordinasyonu olarak kavramsallaştırıldığında, koordine etme eylemi, yönetişim kapsamına giren sosyal ilişkilerin altı farklı kategori altında toplanmasını sağlayacak şekilde örgütlenebilir. Bu kategoriler: bireysel, aile, topluluk, yerel, ulusal ve küresel düzlemleri kapsar. Bu düzeylere karşılık gelen müdahale alanları ise aşağıda gibidir (Burchardt vd., 2002): Bireysel (yaş, toplumsal cinsiyet, ırk, engelliler, kültürel değerler), Aile (Eş, çocuklar, çocukların bakımı), Topluluk (Sosyal ve fiziki çevre, okul, sağlık ve sosyal hizmetler), Yerel (İşgücü piyasası, ulaşım), Ulusal (Kültürel etkiler, sosyal güvenlik, yasal çerçeve), Küresel (Uluslar arası ticaret, göç). Dolayısıyla, sosyal dışlanmayı da içeren ve altı düzeyde tanımlanan bu farklı müdahale alanlarının koordinasyonu yani yönetişimi, toplumsal düzenlemenin ve bu düzenlemeyi mümkün kılacak olan toplum tasavvurunun alanı içerisine sokar, bununla da kalmaz, diğer düzenleme faaliyetlerinin gerçekleştiği eksenini oluşturur.

Jessop (2002), bağımsız sosyal ilişkilerin koordinasyonu olarak kavramsallaştırıldığında, terimin üç yan-anlam içerdiğini belirtir. Market ilişkilerinin anarşik koordinasyonu (değişim alanının kaotik durumu); emir verme hiyerarşisine giren ilişkilerin koordinasyonu (devlet tarafından emredici koordinasyon); ve (piyasa dışı ve) eşitler-arası örgütlenmelerin yatay/ufuksal çeşitliliği. İlk ikisinin piyasa toplumu ve devlet ilişkisi içerisinde ele alınabileceğini söylemek mümkün. Bu durum devlet içinde sınıfsal temsil konusu ile ilişkilidir. Bir başka deyişle, işçi sınıfının devlet içinde temsilinin zayıflaması bu yönde geliştirilecek koordinasyon çalışmalarında da yankısını bulacak, özellikle birliğe yeni katılan üye ülkelerde yönetişim, iş gücünün toplumsal yeniden üretimi konusunu yapısal olarak sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda çözecektir. Yönetişimin bu yönüne bakıldığında, koordinasyon, ucuz emek gücünün uluslararası alanda olduğu haliyle, öncelikle sağlık ve eğitim konularında ek harcamalar yapılmaksızın ve mevcut harcama düzeyinin düşürülmesiyle, yeniden üretimine odaklanacaktır. Üçüncü anlamıyla, eşitler-arası, piyasa dışı örgütlenmelerin yatay ilişkiler dünyasının koordinasyonu olarak yönetişim

kavramsallaştırması ele alındığında ise, yönetişimin ancak dernek, vakıf ve benzeri örgütlerden oluşan örgütlenmelere katılmanın ve/veya bu örgütlerin desteğini almanın sınıfsal koşulları içerisinde değerlendirilmesi mümkündür. Bu son durum bu örgütler tarafından yaratılan kaynakların siyasi otoritelerden edinilen fonlarla ilişkisi üzerinden incelendiğinde anlatılmak istenilen daha net olarak ortaya çıkacaktır. Bir başka deyişle, bu son hali ile yönetim kavramını koordine edilen ilişkilere giren hukuksal kişiliklerin teşekkülü ve işlenmesinin önkoşullarından bağımsızlaştırılarak ele almak, bu kişileri de her nasılsa toplumsal dünyaya gelmiş kişilikler olarak göstermenin ötesinde bir anlam taşımayacaktır. Bu noktada yönetim kavramının, söylemi meşrulaştırmaya yönelik analizlerin varsaydığına aksine, ilgili ülkenin sınıfsal dinamiklerden muaf olmadığını vurgulamak gerekiyor. Paragrafla geliştirilen yorum kabul edildiğinde ise yukarıda anılan ve yönetim söylemi içerisinde, sosyal içeriklerinden dışlanarak mistikleştirilen kategorileri birbirine bağlayan temel ilişkinin içeriği de toplumsal güç ilişkilerinden öte de bir içerik taşıyor.

2005 ve sonrası metinlerde gündeme gelen güven, uyumlu toplum, sürdürülebilir kalkınma ve yönetim kavramları sosyal dışlanmaya dönük liberal yaklaşıma dayanışmacı bir ton katmaktadır. Bu durum, AB'nin 2000'li yılların ortalarından bugüne kadar uzanan süreçte yaşadığı iktisadi ve sosyal dönüşümlerle birlikte değerlendirilebilir. Maastricht Antlaşması (1992)'nin bağlayıcı koşulları, 2002'de parasal birlik, 2004'de genişleme, artan göç, yaşlanan nüfus bu metinleri hazırlayan, sınırlayan ve kuşatan en önemli yapısal gelişmelerdir. Diğer yandan sosyal dışlanmaya dönük liberal yaklaşım ve dayanışmacı yaklaşımların söylem düzeyinde bir araya geldiği noktanın tam altında eşitsiz güç ilişkilerinden kaynaklanan bir dizi toplumsal gerilimin politika üreticilerinin üzerinde yarattığı baskının yattığını saptamak mümkündür.

Sonuç Yerine: Sosyal Dışlanma “Ne”yi Dışlar?

Sosyal dışlanma kavramını Avrupa Birliğinin sosyal politika metinlerinde incelediğimizde ilk olarak, bu kavramın toplumsal analizlerde önemli olan ‘sınıf’ kavramını dışladığını görüyoruz. Toplumsal analizlerde eşitsizliği anlamak için kullanılan kavram ‘sınıf’ ya da Weberyan analizlerde görülen tabakalaşma olmuştur. 1980’lerden bugüne ‘sınıf’ın toplumsal eşitsizlikleri açıklayabilme potansiyelini yitirdiği tartışılmaktadır. İlk olarak, post-endüstriyel toplumun ya da enformasyon toplumunun yükselişinin sanayi toplumlarını ayrıştıran toplumsal bölünmeleri geçersiz kıldığı ve bu nedenle de artık ‘sınıf’ analizinin anlamsız olduğu vurgulanmaya başlanmıştır (Castells, 1996). İkinci olarak, yükselen kadın hareketi, siyah hareketi, toplumsal cinsiyete, ırka, etnik kimliklere ve cinsel tercihlere dayalı toplumsal bölünmelerin yarattığı gerilimlerin işyerindeki emek/sermaye çelişkisine dayalı bölünmelerden

Tablo 2. Avrupa Birliği Temel Metinlerinde Sosyal Dışlanma

Sosyal Dışlanma ile ilgili Maddeler/ Ya daşımlar	1994 Avrupa Sosyal Politikası	1997 Amsterdam Antlaşması	2000 Lizbon Stratejisi	2000 Nice Zirvesi AB Temel Haklar Şartı	2000-2005 Sosyal Politika Gündemi	2005-2010 Sosyal Politika Gündemi	AB Anayasası
	Yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele	Madde 136 Sosyal dışlanma ile mücadele	Sosyal dışlanma ile mücadele	Madde 34/3 Birlik, Topluluk hukuku ve ulusal yasalar ve uygulamalarda belirtilen usullere göre sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadele için yeterli imkanlara sahip olmayan herkes için uygun bir yaşam sağlamak amacıyla sosyal ve konut yardımından yararlanma hakkını kabul etmekte ve saygı göstermektedir.	Sosyal dışlanma ile mücadele	Yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele	Madde 1-3/3 Birliğin dengeli bir ekonomik büyümeye ve sosyal piyasa ekonomisine dayalı tam istihdam ve sosyal ilerlemeyi amaçlayan sürdürülebilir bir kalkınma için çalışacaktır. ... Birlik sosyal dışlanma ve ayrımcılıkla mücadele etmeli ve sosyal adalet ve korumayı, kadın-erkek eşitliğini, jenerasyonlar arası dayanışmayı, çocuk haklarının korunmasını sağlamalıdır.
Politika Önerileri	Açık iş Dünya standartlarında işgücü Avrupa işgücü piyasası Kamu sağlığı Sosyal politika ve sosyal koruma	Yaratıcı politik önerileri oluşturmak İstihdam politikası oluşturmak	Avrupa İstihdam Stratejisi Açık İşbirliği Yöntemi Bilgi ekonomisi/Beşeri sermaye	Avrupa İstihdam Stratejisi Açık İşbirliği Yöntemi Bilgi ekonomisi/Beşeri sermaye	Avrupa İstihdam Stratejisi Açık İşbirliği Yöntemi Bilgi ekonomisi/Beşeri sermaye	Vatandaşın güveninin artırılması Tam istihdamın sağlanması ve sosyal bütünleşme ile uyumun sağlanması Sürdürülebilir kalkınma Yönetişim	II. Bölüm AB Temel Haklar Şartı
Paradigma	Dayanışmacı/ Liberal	Dayanışmacı/ Liberal	Liberal	Dayanışmacı	Liberal	Liberal /Dayanışmacı	Liberal/ Dayanışmacı

kaynaklanan gerilimler karşısındaki belirleyiciliğine atıfta bulunulmuştur (O'Brien vd., 2000). Dolayısıyla, 1980'ler sonrası yükselen kapitalizmde "sınıf"ın birleştirici analizinden çok toplumun farklılıklarını ve dolayısıyla eşitsizliklerini açığa çıkaran 'parçalayan', 'bölen' kavramlara dayalı analizler yükselmiştir. Sınıfa dayalı analizlerde sınıf yapıcı bir rol oynamak üzere tasavvur edilirken ya da tabakalaşmaya dayalı analizlerde farklı tabakalar arası geçişkenliklerden bahsedilirken, toplumsal parçalanma ve dışlanmaya dayalı analizlerde "sınıf altı" kavramı sınıftan ve toplumdan tümüyle dışlanmışları kapsamaktadır. Sosyal dışlanma, toplumun büyük bir bölümünün istihdamdan, sağlıktan, eğitimden ve hayatın kendisinden dışlandığını vurgulamaktadır.

İkinci olarak, sosyal dışlanma kavramını merkeze alan paradigmlar, "sınıf"ı analizden dışladıktan sonra yoksulluğa ve dışlanmaya karşı bölüşüm ilişkilerini esas alarak stratejiler geliştirmek yerine sosyal bütünleşme kavramı ekseninde stratejiler geliştirmektedirler. Sosyal bütünleşme, toplumda marjinalleşmiş ve asosyalleşmiş olanların topluma tekrar entegre edilmesi anlamına gelmektedir. Sosyal bütünleşme stratejisinin içerisinde haliyle bölüşüm, sosyal bölüşüm mücadelesinde mevzi edinme maharetine eşitlenmiştir. Sosyal bütünleşme kavramı, Durkheimci bir anlamda, dayanışma ile "anomi" içinde olan bireylerin topluma kazandırılması projesi olarak tanımlanmaktadır. Sosyal bütünleşmeye dayalı analizlerde dışlanmışlık bireyi topluma bağlayan tüm kültürel, yapısal ve ahlaki bağların kopması olarak adlandırılmaktadır. Böylece odak noktası güçlü ahlak yapıları olan bireysel sorumluluklara kaymaktadır. Sosyal bütünleşme stratejisinin taraftarları bölüşüm merkezli alternatif stratejilere karşı da hazırlıklıdır; bölüşüm merkezli stratejiler bu stratejilerin gerçekleşmesi için geliştirilen sosyal hizmetlerin bir 'bağımlılık kültürü' yarattığı ve bunun da sosyal dışlanmaya yol açtığı iddiası ile yargılanmaktadır. Böylece bölüşüm eşitsizliğinin sebebi bu eşitsizliği gidermek için geliştirilen politikalar olmaktadır. Bir başka deyişle, eşitsizlik durumu var olmadan önce bu durumu gidermek için geliştirilen politikaların var olduğu gibi bir sonuca varılmaktadır. Buna ek olarak "bağımlılık kültürü" dışlananlar hesabına bir de "bağımlı" sıfatını eklemektedir.

Üçüncü olarak, bölüşüm ilişkilerini dışlamayı amaçlayan sosyal dışlanma kavramı bölüşüm sorunu üzerine oturan yoksulluk kavramını da dışlamaktadır. Yoksulluk yüzyılın başında İngiltere'de kullanılan anlamıyla sınıfı ve bölüşüm ilişkilerine odaklanan Anglo-Sakson içerikli bir kavramdır. Dolayısıyla, sosyal dışlanma kavramı sınıfı ve bölüşüm ilişkilerine odaklanmamayı seçmesiyle bu kavrama yeğlenmiştir. Sosyal dışlanma yalnızca maddi kaynakların yokluğuna dayalı yoksulluk tanımlamasını genişletmiştir ve toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasi yapıların dışında kalmayı kapsamaktadır. Sen (1999)'in tanımladığı anlamda insani yoksulluk kavramına yaklaşmıştır. 1990'ların sonunda liberal politikaların etkin olduğu dönemde yoksulluk kavramına hiç rastlamazken, 2005 ile birlikte kavram "yeni yoksulluk"

olarak tekrar karşımıza çıkmaktadır. “Yeni yoksulluk” kavramı kadınları, yaşlıları ve göçmenleri kapsayan bir boyutta ve özellikle İngiliz akademik yazınında kullanılmaktadır.

Dördüncü olarak, kapitalizm yarattığı eşitsizliklerin adlandırmalarını devamlı değiştirmek durumundadır. Sosyal dışlanma da bu sürece hizmet etmektedir. Kavramın sürekli olması kapitalizmin yarattığı eşitsizliğin de sürekli olduğu gibi bir gerçekliğe işaret edebilir. Dolayısıyla, aynı eşitsizlik sürecinin farklı kavramlarla zaman ve mekana özgü yeni bir gerçeklik gibi sunulması istenmektedir. Kapitalist üretim ilişkilerinin eşitsiz doğasının ortaya çıkardığı kesim bir dönemin yoksulu, diğer bir dönemin sosyal dışlanmış olabilmektedir.

Beşinci olarak sosyal dışlanma ile, yoksulluğun ve eşitsizliğin toplumsal cinsiyet boyutu gözardı edilmektedir. Zira feminist teorilerde ve toplumsal cinsiyet çalışmalarında yoksulluk ve eşitsizliğin sınıfsal boyutunun yanı sıra kadınlar ve erkekler tarafından farklı düzeylerde yaşandığını gösteren çok fazla kanıt bulunmaktadır (Kabeer, 1994; Çağatay, 1998). Ve feminist çalışmalar, yoksulluk ve enformal istihdam ekseninde kadının görünmez emeğini kalkınma sorunsalı içinde anlamlandırmaktadırlar.

Son olarak, sosyal dışlanma tartışmasında sosyal demokrasi ve Avrupa'nın sosyal demokrasi geçmişi görünmez kılınmaktadır. Sosyal politika alanındaki kazanımların önemli bir eksenini oluşturan teoride Marksist analizin ve pratikte işçi sınıfının mücadelesinin yaklaşık 100 yıllık geçmişi yok sayılarak, sosyal dışlanma merkezli sosyal politikanın yeni paradigması kendisine siyasi çizginin en soldan kurgulanışı olarak Durkheim'ı hareket noktası olarak almaktadır. Nihayetinde, sınıfı ve bölüşüm ilişkilerini dışarıda bırakan ve liberal ve dayanışmacı yaklaşımların arasına hapsolan yeni sosyal politika paradigmasını anlamak/anlamdırabilmek için 2000'li yıllarda siyasal, kültürel ve akademik alanda yürütülen tartışmaları sosyal bir bütünlük içinde değerlendirmek gerekmektedir.

Kaynakça

- Althusser, L. (2003) *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (çev. Alp Tümertekin), İthaki Yayınları: İstanbul.
- Brandon, P. ve Lombardi, P. (2005) *Evaluating Sustainable Development in the Build Environment*, Oxford: Blackwell
- Burchardt, T., Le Grand, J. ve Piachaud, D. (1999) “Degrees of Exclusion: Developing a Dynamic, Multidimensional Measure”, Hill, J., Le Grand, D. Ve Piachaud, D. (der.) *Understanding Social*

- Exclusion içinde, New York: Oxford University Press, 30-43.
- Castells, M. (1996) *The Information Age: Economic Society Culture*, Vol. 1, *The Rise of the Network Society*, Oxford: Blackwell.
- Çağatay, N. (1998) "Gender and Poverty", UNDP Working Paper Series, WP 5.
- Çelik, A. (2004) "Avrupa Birliği Sosyal Politikası: Gelişimi, Kapsamı ve Türkiye'nin Uyum Süreci-1", *Sendikal Notlar*, 24.
- de Haan, A. (2005) "Social Exclusion: Towards an Holistic Understanding of Deprivation", <http://www.dse.de/ef/poverty/dehaan.htm> (6.11.2005)
- Erdoğan, S. (2005) "Avrupa Birliği ve Sosyal Politika", *Genel-İş Sendikası Emek Araştırma Dergisi*, 1, <http://www.sendikanet.org/tr/modules/news/article.php?storyid=150> (07.11.2005).
- Gülmez, M. (2003) *Avrupa Birliğinde Sosyal Politika, Türkiye-AB Sendikal Koordinasyon Komisyonu Yayın No:4*, Ankara.
- Hardt, M. and Negri, A. (1994) *Labor of Dionysus: A Critique of the State-Form*, Minnesota: University of Minnesota Press.
- Jessop, B. (2002) *The Future of the Capitalist State*, Cambridge: Polity Press.
- Kabeer, N (1994) *Reversed Realities: Gender Hierarchies in Development Thought*, London: Verso.
- Koray, M. (2002) *Avrupa Toplum Modeli*, İstanbul: TÜSES Yayınları.
- Levitas, R. (1999) "Defining and Measuring Social Exclusion: A Critical Overview of Current Proposals", *Radical Statistics* 71, Summer, <http://www.radstats.org.uk/no071/article2.htm> (15.10.2005).
- Munck, R. (2004) *Globalisation and Social Exclusion: A Transformationalist Perspective*, Bloomfield: Kumarian Press.
- O'Brien, D., Wilkes, J., De Haan, A. ve Maxwell, S. (2000) "Poverty and Social Exclusion in North and South", *IDS Working Paper*, No. 55.
- Özdek, Y. (2002) (der.) *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, TODAİE: İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını*, Ankara.
- Paugam, S. (1999) "Poverty, Unemployment and Social Ties in Europe", *Donces sociale*, INSEE. http://www.insee.fr/en/ffc/docs_ffc/ds9968.html (6.11.2005).
- Sapancalı, F. (2002) *Sosyal Dışlanma*, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Sapancalı, F. (2005) "Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri", *Çalışma ve Toplum*, 3, 51-70.
- Sen, A. (1999) *Development as Freedom*, New York: Alfred A. Knopf.
- Silver, H. (1994) "Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms" *International Labour Review*, 133(5-6), 531-578.
- Standing, G. (1999) "The Road to Workfare: Alternative to Welfare or Threat to Occupation", *International Labour Review*, 129(6), 677-691.